

Paul Schnabel (foto: Rogier Veldman)

PAUL SCHNABEL BIJ HET AFSCHIED VAN LIEKE MEIJS (SLO)

AARDIGE, VAARDIGE EN WAARDIGE BURGERS

Half december nam Lieke Meijs afscheid van het Nationaal Expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO). Paul Schnabel, voorzitter van Platform Onderwijs2032 gaf ter gelegenheid daarvan een lezing over de toekomst van maatschappijleer.

PAUL SCHNABEL

In augustus 2017 wordt het nieuwe programma maatschappijwetenschappen ingevoerd. Wij begonnen in 2005 met dit programma. Er is een periode van twaalf jaar voorbijgegaan. Daar staat tegenover dat we voor het Platform Onderwijs-2032 (we moesten van staatssecretaris Sander Dekker het hele primaire en voortgezet onderwijs onder de loep nemen) tien maanden hebben gekregen. We zijn in februari begonnen en waren voor het einde van het jaar klaar. Het is al zolang geleden dat Maria van der Hoeven, destijds minister van Onderwijs, zei dat er een nieuw programma maatschappijwetenschappen moest komen. Dat moest het profielkeuzevak maatschappijleer 2 vervangen. Het was een breed samengestelde commissie van leden van verschillende disciplines: Politicologie, Sociologie en later ook Antropologie. Het aller-moeilijkste was dat er allerlei wetenschapsopvattingen waren. Het is nooit verstandig om die met elkaar te combineren, want dan zijn er altijd mensen bij die denken dat alleen hoe zij het doen tot iets kan leiden en dat anderen niet alleen andere opvattingen hebben, maar dat dat natuurlijk ook een foute opvatting is. Omdat het Nederlanders zijn, zijn het ook moreel foute opvattingen. Dit ligt in de buurt van de sfeer van de Partij van de Arbeid: 'U denkt niet alleen anders, maar u denkt fout en we gaan het u nog een keer uitleggen hoe u *wel* moet denken. Dat moet je tegen het electoraat van vandaag niet meer zeggen, maar ook niet tegen collega-wetenschappers. Dat maakt het soms heel moeilijk om tot een lijn te komen.

VERZUILING

In de commissie maatschappijwetenschappen was veel overleg nodig. We waren het er wel over eens dat maatschappijwetenschappen niet hetzelfde moet zijn als maatschappijleer en dat

maatschappijleer geen toegepaste maatschappijwetenschappen is. In maatschappijleer, het woord zegt het al, zit een duidelijk normatief karakter en een zekere mate van ideologie. Ik begreep dat het eigenlijk zo is ontstaan in het verzuilde Nederland', vanuit een sterke invloed van de katholieke en christelijke sfeer. Er was een visie op de maatschappij en hoe de maatschappij eigenlijk zou moeten zijn. Vooral in de katholieke wereld is het begrip *leer* veel populairder dan in andere richtingen. Niet van 'dit hebben we onderzocht en dat gevonden', maar 'zo moet je er naar kijken en zo moet het worden gedaan'. We hebben een verhaal klaar dat kan worden geleerd, dat is de gedachte die erachter zit. Het interessante dat we bij Platform Onderwijs2032 hebben gemerkt, is dat dit bij een meer geseclariseerde vorm van denken nog steeds bestaat, ook al ziet de verzuiling er vandaag de dag heel anders uit. In het Platform Onderwijs2032 kwam Artikel 23 vaak ter sprake, maar bijna nooit meer als het ging om een keuze vanuit geloofsovertuiging. Dat was maar in een hele kleine groep. In de biblebelt-wereld speelt dat nog wel, maar bij andere scholen ging het niet om de vrijheid om onderwijs *vanuit* eigen kring te organiseren, maar *in* eigen kring. Met andere woorden: als school maken wij *wel zelf* uit hoe het eruit gaat zien. In de praktijk is dat wel minder het geval. Een aantal leden van de commissie ging in andere landen kijken en dan merk je toch wel dat er in Nederland een grote mate van vrijheid is. In andere landen is de georganiseerde greep van de overheid veel sterker. Docenten worden, zoals in Frankrijk, door het ministerie gewoon op een bepaalde school geplaatst, zonder te vragen of iemand in een team past of dat die persoon de visie of richting van de school onderschrijft. Dat zijn voor ons dingen die vrij ver van ons vandaan liggen en waar in de huidige tijd niemand ooit voor pleit.

MIJN MENING!

We hebben gekeken naar wat maatschappijleer eigenlijk is. Daar zitten cognitieve kanten aan, zoals weten hoe de democratie werkt, de staatsinrichting in elkaar zit en hoe het huis van Thorbecke er een beetje bij ligt. Uit internationale vergelijkingen weten we dat Nederlandse leerlingen dat niet zo geweldig doen. Ze blijven achter bij andere landen. Dat heeft misschien te maken met het moment waarop dat soort onderwijs wordt gegeven, maar het is wel een beetje zorgwekkend dat Nederlandse leerlingen zich niet gunstig van andere landen onderscheiden. In mijn tijd als directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau vroegen we aan mensen of ze goed op de hoogte waren van de Europese instituties, wat de hoofdstad van de Europese Unie is en hoeveel landen de Europese Unie telt. Simpele vragen. Nederlanders wisten heel zeker dat ze daar goed van op de hoogte waren, maar konden de vragen meestal niet beantwoorden. Dat gold ook voor de Italianen, maar die hadden geen enkele illusie dat ze er iets vanaf wisten. Nederlanders hebben altijd een heel sterke mening, maar de feiten wijzen vaak anders uit. Dat zie je ook bij studenten. Dan zeg je 'Dit of dat, of zus of zo' en dan is hun reactie 'Dat is uw mening'. Nederlanders zijn erg vaak overtuigd van alles wat ze weten. De beste kennis over de Europese Unie kwamen we tegen in landen die juist erg kritisch tegenover de Europese Unie staan, zoals Denemarken. Deense leerlingen weten precies hoe het zit. Op het moment dat we in Nederland allemaal de oproepkaart hadden gekregen om voor het Europees Parlement te stemmen, hadden wij in een onderzoek de geniepige vraag opgenomen: 'Wordt het Europees Parlement direct gekozen?'. Bijna de helft van de Nederlanders, die de oproepkaart al thuis hadden liggen, zei 'nee'. Dat bepaalt wel de beeldvorming en de sfeer in de samenleving.

Niet alleen mondig en kritisch, maar ook aardig, waardig en vaardig

SLAGZIN

Kennis blijft een belangrijk punt. Daarnaast is er de attitudekant: de acceptatie en internalisatie van zaken zoals democratie, rechtsstaat en de scheiding van machten en of je vanuit die manier kunt redeneren. Dan is er nog de communicatieve kant, of je hier ook naar kunt handelen. Het burgerschapsaspect wordt in de internationale literatuur enorm dik aangezet. Een Franse sociologe schreef over Nederlandse scholen dat het hier al in groep 1 begint met het kringgesprek. Het poldermodel wordt al heel vroeg geoefend. Het was aardig om te horen hoe iemand die een meer klassikale sfeer gewend is dit ziet.

In de literatuur gaat het vaak over de versterking van de mondigheid, de ontwikkeling van een kritische houding en zelf het initiatief nemen. Binnen het Platform Onderwijs2032 hebben we gezegd dat dit kritisch zijn niet echt het grootste probleem bij Nederlandse kinderen is; misschien wel een beetje aardiger, empathischer of hoffelijker zijn? Als slagzin hebben we gekozen voor de opvoeding van kinderen tot vaardige, waardige en aardige burgers. Dat leek ons een belangrijker doel dan ze nog mondig, kritischer en zelfbewuster te maken, vooral als dat gaat zonder kennis van zaken. In het maatschappijleerverhaal zit het idee van een wereld waarin mensen zich verantwoordelijk voelen voor meer dan hun eigen wereld, maar ook naar de rest van de samenleving kijken zonder direct de vraag te stellen 'What is in it for me?'. Dat zijn geen vanzelfsprekendheden.

MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN

Bij maatschappijwetenschappen ging het om totaal iets anders. Het ging om een introductie in de wetenschapsgebieden: wat is het geval en hoe ontwikkelen bepaalde zaken zich in de samenleving? In de nota stond destijds dat het vak in eenvoud moest worden geschreven, maar het vak hoefde niet multidisciplinair te zijn. Dit is gelukt met de keuze voor concepten die door verschillende wetenschapsgebieden worden ingevuld. Dan is het niet multidisciplinair, maar dan heb je wel een gemeenschappelijk *framework* waarbinnen je de bijdragen van de verschillende wetenschappen kunt plaatsen. Verder is het een vak dat los moet worden gezien van maatschappijleer en het moet zeker niet verplicht worden gesteld voor leerlingen die na het voortgezet onderwijs een gammakeuze willen maken. Dus niet 'je moet het vak gevolgd hebben om sociologie, politicologie, pedagogiek of geschiedenis te gaan studeren' - maar het is natuurlijk wel handig. Het moest zowel theoretisch als empirisch georiënteerd zijn. Er moest ook plaats voor reflectie zijn. Als laatste punt stond dat het leerbaar en documenteerbaar moest blijven. Daar hebben we behoorlijk wat discussies over gehad. Ik vond dat leerlingen in het voortgezet onderwijs nog geen doctoraal examen hoefden af te leggen. Ik heb zelf eens voor *NRC Handelsblad* de eindexamenvragen moeten beantwoorden. Dat vond ik niet gemakkelijk! Elke keer als mensen tegen u zeggen dat het onderwijs in Nederland zo slecht is en dat leerlingen niets meer leren, dan is de eerste opdracht om zelf de eindexamenopdrachten te maken van de

vakken die zij hebben gehad. Volgens mij wordt het dan heel lang heel stil. Je kunt altijd zeggen dat er iets aan ontbreekt of dat de stijl niet goed is, maar gemakkelijk is het zeker niet. Ik heb er echt voor moeten zwoegen om een voldoende te halen.

CONCEPTEN

Voor het nieuwe programma moesten we vanuit de concept-contextbenadering werken. Dat leverde discussies op wat deze concepten waren en hoe zij zich tot elkaar verhouden. We hebben een aantal concepten uitgekozen en de context daarvan is de Nederlandse context. Het gaat immers om kennis van en voor de Nederlandse samenleving, de Europese context en internationale vergelijkingen. De vier basisbegrippen waarvoor we kozen waren binding, vorming, verhouding en verandering. Hele abstracte begrippen. Wat mij betreft had binding ook *verbinding* mogen heten (de vier 'v's'), maar dat haalde het uiteindelijk niet. Op die manier creëerden we een kader dat kon worden ingevuld zonder dat het één bepaald vak, methodologie of theoretisch uitgangspunt is. We hebben met opzet die concepten gekozen, omdat die iets over de verbinding tussen mensen, de vorming via het socialisatie- en enculturatieproces vertellen. Bij verhoudingen kan worden gedacht aan de machtsaspecten en natuurlijk het aspect van maatschappelijke veranderingen, ofwel het hele proces van de ontwikkeling van de samenleving. Ik hoop dat het gelukt is om daar programma's voor te maken en daar in het onderwijs vorm aan te geven. We hebben er echt aan getrokken om tot iets te komen dat door

mensen met verschillende achtergronden zou worden gedragen. Het moest echt iets bijdragen aan de ontwikkeling en vorming van de leerlingen. In het Platform Onderwijs2032 hebben we heel duidelijk de opdracht gekregen om de bij maatschappijwetenschappen goed passende drieslag in de gaten te houden, door te kijken naar de cognitieve kanten, burgerschapsvorming en ook aandacht aan de persoonsvorming te besteden. De drieslag *aardig, vaardig* en *waardig* zit daar sterk in.

BILDUNG

De laatste jaren was er steeds meer aandacht voor basisvakken als rekenen en taal. Dat is goed en belangrijk, maar het accent ligt daar nu zo sterk op, dat het goed is om weer naar de brede ontwikkeling te kijken. Sommigen noemen dat *Bildung*. Dat is een lastig woord, omdat het meer hoger cultuur suggereert. Het idee is dat we leerlingen klaarmaken voor de toekomst als burgers in de samenleving, met alle eisen die de moderne samenleving stelt, waaronder digitale vaardigheden, zonder precies al te definiëren wat we daar onder moeten verstaan. Ook daar zie je dat de meningen zeer sterk uiteenlopen. Sommige mensen zeggen dat alle leerlingen moeten leren programmeren, maar iedereen die zelf kan programmeren zegt dat dit niet zinvol is. Je moet ze wel leren om te gaan met die apparaten en ze mediawijsheid aanleren zodat ze weten wat de gevaren zijn. We denken wel dat het een revolutie in het onderwijs aan het worden is, wat er allemaal kan als je naar gepersonaliseerd onderwijs kijkt, maar ook daar zitten weer uitdagingen in voor de meer maatschappijleerachtige kant. Het rapport is af. We hebben veel reacties uit het veld gekregen. Op veel plekken wordt er al hard aan gewerkt en soms zeggen scholen 'dat dit is wat zij al doen'. Dat geldt ook voor het nieuwe programma maatschappijwetenschappen. Ik heb gemerkt dat er in het veld heel enthousiast op is gereageerd en dat men daaraan serieus vormgeeft. Voor veel mensen moet het vak zich nog bewijzen. Als dat lukt, dan is dat fantastisch en dat komt echt wel door de inzet van het veld. ♦

Paul Schnabel is voormalig directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). Hij gaf leiding aan de Commissie maatschappijwetenschappen en was het afgelopen jaar voorzitter van Platform Onderwijs2032. Bovenstaande tekst is een ingekorte versie van de lezing die Paul Schnabel gaf tijdens het afscheid van Lieke Meijs als medewerker van SLO, Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling. De tekst is bewerkt door Ivo Pertijs.

MALIK AZMANI (VVD)

MOTIE

Foto: Tweede Kamer

EEN HUMAAN ASIELBELEID

Het lijkt humaan: alle vluchtelingen de mogelijkheid geven naar ons land te komen en hen hier onderdak bieden. Zolang opvang in Europa echter mogelijk is, zullen zij de gevaarlijke overstek naar Europa maken. Dat betekent dat wij de vreselijke taferelen zullen blijven zien van mensen die, na betaling van een mensensmokkelaar, met gevaar voor eigen leven op een gammel bootje stappen. Als ze die reis al overleven komen zij, vaak zonder hun familie en vrienden, in een land met een andere cultuur waar zij onder sobere omstandigheden worden opgevangen. Zij verblijven hier in eerste instantie tijdelijk. Niet iedereen zal uiteindelijk ook de kans krijgen om volwaardig in de samenleving mee te doen, zelfs niet zij die uiteindelijk mogen blijven. Dat leidt ertoe dat mensen met hun rug naar onze samenleving komen te staan of, erger, tot uitzichtloze situaties als werkloosheid en criminaliteit. De instroom van asielzoekers heeft ook een groot effect op onze eigen maatschappij.

Het is de taak van de politiek om de voorzieningen die ons land biedt, ook voor toekomstige generaties beschikbaar te houden. Dat lukt gewoonweg niet als te veel mensen ervan gebruikmaken. Migratiebeleid is ook grenzen durven stellen. De grote aantallen asielzoekers drukken op de woningmarkt, onze zorgkosten en sociale voorzieningen. Het is begrijpelijk dat mensen op die voorzieningen afkomen; een groot deel zal daar uiteindelijk ook afhankelijk van blijven. Daarnaast ziet draagvlak in de samenleving niet alleen op voorzieningen, maar ook op sociale acceptatie.

Veel liever zien wij dat vluchtelingen direct op een veilige plek in de regio, dicht bij huis, worden opgevangen. Daar kunnen zij een veel meer vergelijkbaar leven leiden dan in Europa. Bijkomend voordeel is dat met het geld dat wij hier aan de opvang van asielzoekers uitgeven, daar ter plekke veel meer kan worden bereikt; ook voor hen die het geld niet hebben om via mensensmokkel richting Europa te komen. Daarom mijn motie:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

constaterende dat opvang in de eigen regio het ondernemen van een gevaarlijke reis, georganiseerd door mensensmokkelaars, overbodig maakt;

overwegende dat vluchtelingen die hier worden opgevangen zeker niet altijd beter af zijn dan in de regio waar zij vandaan komen;

overwegende dat onze maatschappij de toenemende stroom asielzoekers niet kan dragen;

overwegende dat het zowel in het belang van vluchtelingen, als in het belang van onze eigen maatschappij is om vluchtelingen in de eigen regio op te vangen;

verzoekt de Kamer in te zetten op een humaan asielbeleid, te weten opvang op veilige plekken in de eigen regio;

en gaat over tot de orde van de dag. ♦